

*Sáfiánné Ibolya–Sófalviné Tamás Márta–  
Osvald-Lakatos Zsófia–Dobó Margit–  
Szalai Erzsébet–Margareta Lelea–  
Molnár Zsolt–Fodor Eszter\**

**„Korántsem csak küzdelem,  
ahogy élünk, hanem csodálatos is!”**

A pásztorságban élő nők szerepének és életének változása  
a 20. század elejétől napjainkig Magyarországon\*\*

A pásztorok a füvet és más növényi biomasszát az extenzív állattartás és legelőgazdálkodás során hússá, tejjé és más termékekké alakítják, gyakran olyan környezetben, ahol a hasznosítható biomassa kínálata az év, illetve évek során kiszámíthatatlan (FAO, 2021; Molnár et al., 2020).

A pásztorkodással foglalkozó szakirodalom a pásztorkodás három fő típusát különbözteti meg: nomadizáló, legelőváltó-vándorló (transzhumáló) és helyhez kötött pásztorkodás, számos átmeneti formával és az aktuális társadalmi-ökológiai környezethez való speciális alkalmazkodással (FAO, 2021; Manzano et al., 2021). A nők szerepe ezekben a pásztoroló-legeltető rendszerekben sokszínű és rugalmasan változó. Az asszonyok és lányok szerepköre, valamint a család és a helyi közösség mindennapi munkájában és a döntéshozatalban való részvételének mértéke nagyban függ a helyi kultúrától, az ökológiai környezettől és a tartott jószág típusától (Bharwad–

---

\* Sáfiánné Ibolya juhásznő, Nők a pásztorságban csoport, Hajdúsámson; Sófalviné Tamás Márta tanárnő, helytörténész, Szentgál; Osvald-Lakatos Zsófia pásztor, Zalaköveskút; Dobó Margit ruhakészítő, Hajdúböszörmény; Szalai Erzsébet juhásznő, Kunmadaras; Margareta Lelea Német Trópusi és Szubtrópusi Mezőgazdasági Intézet (DITSL), Witzenhausen, Németország; Molnár Zsolt és Fodor Eszter HUN-REN Ökológiai Kutatóközpont, Vácrátót. A szerzők köszönik minden magyarországi pásztorságban dolgozó nőnek és férfinak, hogy megosztották velük tudásukat, tapasztalataikat, különösen Mészáros Imréné Irénke (Somlójenő), Bugyik Eszter (Újiráz), Szalai Erzsébet (Kunmadaras), Takács Istvánné (Nyírlugos), Dani János (Makó), Sáfián László (Hajdúsámson) és Szikszai István (Csanádpalota). A kutatást a BIOTraCes projekt (HORIZON-CL6-2022-BIODIV-01-09) támogatta. Köszönet Ana Iugának a román szakirodalomban nyújtott segítségéért.

\*\* Eredetileg: „*It's not Merely a Struggle, the Way We Live, it's Wonderful, too!*” *The Changing Life and Role of Women Herders in the Last 120 years in Hungary*; Martor 29 (2024): 170–184. A szerzők interpretatív fordítása. (Magyar nyelven megjelent: 2026.02.25.)

Shroff, 2007; Flintan, 2008). Bár a nők hozzájárulásának módjai sokfélék lehetnek, szerepük világszerte alapvetőnek bizonyult (vö. MERA-nyilatkozat, 2010).

A nőknek változatos szerepeik vannak a természet erőforrásainak kezelésében, az állattartásban, illetve jelen vannak munkaerőként és jövedelemtermelőként, gondoskodóként és háztartásvezetőként egyaránt (Bharwad–Shroff, 2007; Flintan, 2008), továbbá kulcsszerepet játszanak a hagyományos tudás és gyakorlat, az értékek, az identitás és a saját életformájuk iránt érzett szeretet és büszkeség megőrzésében és továbbadásában is (Fernández-Giménez et al., 2022). Az inherens női képességek, mint például a gyermekszülés és -nevelés, a főzés és táplálás, a kézműves termékek készítése és értékesítése mellett a pásztornők, illetve a pásztorságban tevékenykedő nők olyan speciális tudásoknak is birtokosai, mint az állatok utódainak születése és felnevelése körüli tudás vagy a gyapjú, bőr, hús, illetve tej és az abból készült termékek előállítása és értékesítése. A nők kiemelt szerepére utal az is, hogy a családok sok esetben csak akkor folytatják az állattartást, ha a nők támogatják ebben a családot (vö. Köhler-Rollefson, 2018).

A legtöbb pásztoroló gazdálkodási rendszer komoly kihívásokkal szembesül az erősödő globalizáció, a földhasználat átalakulása és az éghajlat változása miatt. Mivel a pásztorok ma is kulcsszereplői a fenntartható tájhasználatnak és a hagyományos tudás továbbadásának, fontos, hogy a többségi társadalom felismerje ezeket a kihívásokat, és segítse a pásztorságot azok megoldásában (de Jones–Flintan, 2020; MERA-nyilatkozat, 2010). A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kihívásokra reagálva a nők szerepe is változik. A pásztornők és a pásztorságban résztvevő nők sok esetben kettős szerepet vállalnak: egyrészt a hagyomány őrzői, másrészt innovatív újítók, az állattartás módszereinek és a családi dinamika változásainak előmozdítói lesznek (Oteros-Rozas et al., 2021; Fernández-Giménez et al., 2021, 2022). A nők egyre inkább maguk kezdeményezik a változást, az újítás „követeivé” válnak közösségeikben, sőt, akár ők vehetik át a legfőbb döntéshozó szerepét. Az oktatás fontos e folyamatban, mivel eszközököt biztosít ahhoz, hogy a nők jobban megértsék a különféle állami és más intézmények működését (Valdivia et al., 2013). Időszerű újragondolni a pásztorkodással kapcsolatos gazdálkodási módokat a nők tudásának és szerepeinek tükrében, hogy ezzel elősegítsük az alkalmazkodást és a pásztorok megélhetésének biztosítását napjaink változó társadalmi-ökológiai körülményei között (Yurco, 2024).

A Kelet-Afrikában és Indiában élő nomád, vándorló vagy nemrég letelepült életmódot folytató pásztornőkre vonatkozó szakirodalom

gazdag, azonban a fejlett országokban élő (például Oteros-Rozas et al., 2021; Fernández-Giménez et al., 2010, 2022) vagy a hagyományosan helyhez kötött életmódot folytató pásztornőkre és pásztorokra vonatkozó irodalom, legalábbis a nemzetközi, angol nyelven elérhető, igen szűkös. A pásztornők történelmi (ókori és középkori) szerepéről, valamint a női szerepek hosszabb távú időbeli változásairól is hiánysak az ismeretek (de lásd például Grassl, 1999).

E tanulmány célja a nők pásztoréletben betöltött szerepének áttekintése, rekonstruálása és dokumentálása Magyarországon a 20. század elejétől napjainkig, a néprajzi, az önéletrajzi és az egyéb vonatkozó szakirodalom, valamint a mai pásztornőkkel, pásztorországban dolgozó nőkkel és pásztorokkal készített interjúk alapján.

### **Kutatási terület és módszer**

A kutatás célterülete Magyarország teljes területe. Magyarország Európa erdőssztyepp-, illetve lomboserdő-régiójához tartozik. Legeltetés sokféle élőhelyen, például gyepeken, erdőkben, mocsarakban, ugarokon és tarlókon folyt évezredek óta (Molnár et al., 2020). Az állattartás a 19. századtól erősen intenzifikálódott (istállózás, takarmánytermesztés), de a mai napig fennmaradt a pásztoroló legeltetés mind természetvédelmi területeken, mind azokon kívül. Bár pontos statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre, elmondható, hogy a legeltetett állatállomány Magyarországon az 1980-as években érte el a maximumát, onnantól csökkenésnek indult, bár a 2004-es uniós csatlakozás után ismét kisebb emelkedés figyelhető meg. Jelenleg is több száz pásztor dolgozik hazánkban, elsősorban juhok és marhák mellett (a pásztoroló disznólegeltetés már eltűnt). Legtöbbjük juhot legeltet a Tiszántúlon, kevesebb hagyományos pásztor maradt a Kiskunságban és még kisebb a Bakonyban, Zalában, Somogyban vagy az Északi-középhegységben megmaradt pásztoroközösségek és pásztoremberek száma.

A kutatás során áttekintettük a hazai néprajzi irodalmat, ami meglepően kevésnek és hiányosnak bizonyult (lásd az irodalomjegyzéket). Ezért a cikk első szerzője félig-struktúrált interjúkat készített öt időskorú és középidős pásztoroló gazdaságban résztvevő és dolgozó nővel, valamint három férjjel (Somlójenő, Újiráz, Kunmadaras, Nyírlugos, Makó, Hajdúsámson, Csanádpalota). Egyrészt a saját, nagyrészt juhásznőként, ritkábban szarvasmarha vagy bivaly kapcsán szerzett több évtizedes tapasztalataikat dokumentálta, másrészt szülei és nagyszülei világáról kérdezte őket. Az általában fél-egy órás interjúkat diktafonnal rögzítettük, majd a legfontosabb állításokat legegeltük.

Az interjúk fő kérdései az alábbiak voltak: milyen feladatai voltak (és vannak) az asszonyoknak és lányoknak egy pásztorcsaládban? Mik voltak és mik napjainkban a specifikusan női feladatok, továbbá milyen 'férfimunkákat' végeztek, végeznek, amennyiben szükséges? Az összegzett eredményeket átbeszéltük a kulcsadatközlőkkel, akik egyben e cikk társszerzői is lettek. Az adatokat kódoltuk és csoportosítottuk, majd táblázatba rendeztük. A dőlt betűs részek eredeti idézetek, melyeknek forrását és adatközlőjét a téma érzékenysége – illetve a jószágtartók kiszolgáltatottsága miatt – a társszerzők kérésére nem közöljük.

A pásztor nő kifejezést a világ különböző tájain kialakult pásztor-kultúrákban autentikusan és elfogadottan használják, ezért tanulmányunkban ez a fogalom minden esetben nemzetközi kontextust jelöl. Hazánkban a több évszázados pásztor múlt során hagyományosan nem jelent meg ez a kifejezés, ezért a történeti és kulturális gyökerek tiszteletben tartása végett magyar kontextusban mi sem használjuk. Helyette a Nők a pásztorságban csoporttal együttműködve megalkottuk a pásztorságban tevékenykedő és dolgozó nők fogalmát és hazai viszonylatban következetesen ezt alkalmazunk a további fejezetekben. Ez a kifejezés nem bír érték-redukáló vagy kirekesztő üzenettel, inkább a hagyományos magyar pásztoroló állattartásban a nők által betöltött szerepek sokféleségének inkluzív jelzője és a női feladatkörök széles spektrumának hivatott teret engedni.

## Eredmények

### *A 20. század első fele: a kapitalizmus időszaka*

E korszakot elsősorban Luby Margit beregi és Gunda Béla Hortobágy-környéki munkái (Luby, 1943; Gunda, 1972), valamint néhány most készített interjú alapján tekintjük át. A pásztorfeleségek, mint ahogy férjeik is, büszke emberek voltak, ami nem meglepő, hiszen a népmesékben is gyakori a büszke pásztorlegény, büszke csikóslegény említése. Voltak köztük gazdagabbak, de akadtak kimondottan szegények is. A pásztorok a település társadalmának elkülönült részét alkották, a gazdákkal, parasztokkal csak laza kapcsolatban álltak. Inkább maguk között barátkoztak, egymást segítették, együtt jártak a piacra is, a templomban is egymás mellett ültek. Sőt, gyakran őszi és farsangi mulatságaikat is elkülönülten tartották. A parasztság sokszor lenézően tekintett a pásztorokra és feleségeikre, de ezt viszonozták a pásztorok és feleségeik is („*én nem kapálok, nem kaszálok*” – mondogatták, utalva arra, hogy ők szabadok a paraszti munka gyötrelmeitől).

Ebben az időszakban a pásztorországban dolgozó nők, pásztorfeleségek fő feladatai a gyerekek ellátása, gondozása, a család élelmezése, a ház és udvar rendben tartása volt. A parasztasszonyokhoz képest kevesebb nehéz fizikai munkát végeztek, legtöbbször cselédnek sem jártak el. Mezőgazdasági munkát általában csak alkalmasszerűen végeztek, elsősorban a betakarításban segítettek.

A II. világháború előtt a pásztorházakban a nők, feleségek ritkán tartózkodtak. A 19–20. század fordulójára felszántották a településekhez közelebb fekvő legelőket, ekkortól vált jellemzővé, hogy a távolabbi legelőkre az asszonyok is kiköltöztek férjeikkel. Leginkább a fejős juhászoknál volt ez szokásban, ahol az asszonyok és gyerekek május közepétől szeptember 8-ig kint tartózkodtak a nyáj mellett. A gulyásoknál a tavaszi szoktatás (azaz a jószág átállítása a téli istállóban történő száraz takarmányozásról a nyári időszakban mindennapos legelésre) első heteiben mentek ki olykor az asszonyok segíteni a legeltetésben. A 20. század elejétől vált általánosabbá a korábban tiltott baromfi- és sertéstartás a külső legelők szállásain. Ezek gondozása rendszerint a feleség feladata volt, a disznókat tejsavón hízlalták. Az asszonyok nem fejtek, de sokszor a feleség (vagy a lányok) feladata volt a fejőlyukra való hajtás. A birkák fejése a Bakonyban a II. világháború előtt a pásztor feladata volt, nő nem fejt birkát, sőt a sajtot is a pásztor készítette el. Naponta kétszer főztek, mindig friss ételt. Az asszonyok nem ettek együtt a számadóval, bojtárokkal, de a számadó pásztorok családja jellemzően együtt ebédelt, vacsorázott. Bizonyos ételeket kizárólag a férfiak készítettek, például a slambucot. A főzés mellett a tűzgyújtás (és ehhez az árvagané gyűjtése), a szálláshely rendben tartása is a feleség feladata volt. Egyesek gyógynövényeket, például kamillát gyűjtöttek. A pásztorok utyákkal a férfi foglalkozott, az idegeneket a férfi fogadta, a nők az ételital kínálásban vettek részt.

Amennyiben nem lakott kint a feleség a legelőn, naponta vagy távolabbi legelőn hetente főtt ételt, kenyeret, száraz tésztát vitt férjének, illetve a bojtároknak. Rendszeres volt viszont, hogy inkább a kisbojtár járt be a faluba ételért és más szükséges dolgokért. A pásztor tavasszal legelőn szedett bíbic- és kacsatojással kedveskedett feleségének, aki 'cserébe' ezekből finom tésztát gyúrt.

A tejfeldolgozásba, a gomolya- és túrókészítésbe a nők besegítettek, otthon a faluban és egyes szállásokon pedig maguk végezték a munkákat. A gazdáknak járó tejtermékeket is a feleségek vitték el nekik a faluban, és a pásztorbért is az asszonyok gyűjtötték össze. A piacon híre volt a juhásznék kemény gomolyájának és finom túrójának (sós, darált gomolya).

A juhásznék a falubelieknek is csináltak gomolyát, jártak hozzájuk szappant főzni, készítettek nekik lebbencstésztát. Nagypénteken csinálták a sajt készítéséhez szükséges oltót. Egyes juhásznék nyírtak is, sőt a kényesebb nyírásokat (például a vezérürükét) szívesebben is bízták a mesterien nyíró asszonyokra.

A pásztorok jellemének fontos eleme a családi élet tisztasága. Mivel sokat voltak távol a családjuktól, a pásztorok kényesebbek voltak feleségük hűségére, bár természetesen a pásztorok között is mindig voltak szabadabb erkölcsű férjek és feleségek is. Jellemző volt, hogy a pásztorok pásztorcsaládból választottak párt, sőt, a juhászok lehetőleg juhászcsaládból. Ennek egyik oka, hogy parasztlány nem könnyen szokott bele a pásztorságba, a legeltetési és a jószággal kapcsolatos tudása sem volt kielégítő, például nem értette, *„mért kell arra az egy kongóra áldozni”* (jó kolompot jó pénzért megvenni, pedig a valóságos pásztorasszony is a jószág díszének tartja a kolompokat, ismeri férje nyájának, gulyájának hangját, Luby, 1943). A pásztorcsaládok tovább tartottak meg sok hagyományt, a patriarchális családmodell is tovább maradt fenn náluk. A pásztorok sokszor akkor sem hagyták el a pásztoréletet, ha ezt anyagi gyarapodásuk lehetővé tette volna (*„nagyon ’hitvány’ pásztor hagyja csak cserben a mesterségét”*, Luby, 1943).

Kivételes időszakok voltak a világháborúk évei, mert a hagyományos szerepmegosztás gyakran felborult, illetve ekkor indultak el hosszabb távú változások a megszokott feladatkörök megosztása kapcsán. Ekkor sok pásztorcsalád maradt családfő nélkül, és a jószág körüli összes munkát a feleségnek, a gyerekeknek és az öregeknek kellett elvégezniük.

*Az 1950–70-es, illetve 1980-as évek,  
a kommunizmus évtizedei*

Ezt a korszakot részben Béresné Márki Piroska (2006) és Tamás Károlyné Kiss-Tóth Vilma (2009) életrajzi könyvei és filmje (2013), valamint Sófalviné Tamás Márta könyve (2012) alapján tekintjük át, de erre a korszakra már az interjúalanyok is emlékeztek.

A II. világháborút követő évtizedekben a kommunista elit igyekezett felszámolni a parasztság és pásztorság öntudatát, önellátási képességét, meggyengíteni a hagyományaikat. Sokukat meghurcolták, megverték, bebörtönözték, később pedig mindenkit beteltek a térszékbe. Erősödött a pásztorság beolvadása a falusi társadalomba, egyre gyakoribbá vált, hogy a pásztorfeleségek már nem a pásztorságban dolgoztak. Előfordult ugyanakkor, hogy ha pásztorlány nem pásztorhoz ment feleségül, ő vezette be férjét a pásztortudományba.

A termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban a juhászok már fizetett juhászok voltak, átalakult a munkamegosztás, a felelőségi rendszer is. A téeszekben sok esetben a pásztoroknak ugyan nagy tisztelete volt akár a vezetőség előtt is, a pásztorságban dolgozó nők azonban egyre inkább 'láthatatlanná' váltak, bár továbbra is aktív részesei maradtak a jószág körüli munkáknak. Sok feleség főállásban a téesz más ágazataiban, például a baromfiágazatban dolgozott.

A pásztorságban résztvevő nőknek, pásztorfeleségeknek továbbra is kiemelt feladata maradt a család összetartása, élelmezése. A téeszmajorokban sokszor a teljes család együtt élt, a legelőkön elsősorban a juhászok feleségei éltek kint. Többen is emlegették, hogy egy feleség biztos családi háttérrel teremtett a pásztornak: *„A pásztor akkor volt teljes, ha családja volt, felesége, aki besegített.”*

A bakonyi juhászoknál a feleségek, illetve a leánygyermek felé nagyobb volt a tisztelet a házastársak részéről, mint a kanászoknál, illetve a csordásoknál. Talán mert a juhászcsaládoknál több teher hárult az asszonyokra, több munka volt, amiben segíteni kellett. Fejés, elletés, nyírás (utóbbit e vidéken kizárólag az asszonyok végezték csapatban), de őriztek is (azaz legeltettek asszonyok és lányok egyaránt), ha szükség volt rá. Olykor a háztáji sertések legeltetését is rájuk bízta. Itt kiemelt feladat volt a vadkannal való találkozások megelőzése. De értettek az állatok gyógyításához és a körmözéshez is. A kanászoknál és a csordásoknál sok gyermek született, ezért a feleségek jobban otthon voltak, a házkörüli teendőket látták el. A napi elemózsiát a pásztorok felesége minden nap odacsomagolta a tarisznyába. Abban az esetben pedig, ha nem hazajáró állatokat őrzött a pásztor, akkor vagy egy egész heti élelmet és tiszta ruhát vitt ki a feleség (vagy egy nagyobb gyermek) a hálásra, vagy sok helyen akár továbbra is naponta vitte férjének az ebédet a legelőre.

A főzés, kenyérsütés, továbbra is az egyik kiemelt női feladat maradt. A pásztorcsaládokban jellemzően minden nap friss főtt étel került az asztalra. Az ételek hagyományos pásztorételek voltak, de megjelentek a városi receptek is, különösen a sütemények esetében. Az ünnepeken szinte mindig hagyományos pásztorételeket ettek, ezeket ugyanakkor többször a férj készítette el.

Az 1950-es években, a megtörés éveiben a pásztorasszonyoknak is új kihívásokkal kellett szembesülniük. Visszaemlékezések szerint nagy szerepük volt abban, hogy a beszolgáltatás utánra is maradjon élelme a családnak (vö. rejtési tudomány).

A juhászcsaládokban a tejfeldolgozásban a nők továbbra is fontos szerepet kaptak, mind a gomolyakészítésben, mind az edények tisztántartásában, az oltó elkészítésében. A piacozás is fennmaradt zömmel női feladatnak. Fejni csak kevés nő fejt, ők sem rendszeresen, de

a fejőlyukra való hajtásban mind az asszonyok, mind a lányok részt vettek. A juhok fejése azonban az 1970–80-as években fokozatosan visszaszorult.

Bár a legeltetés nagyrészt férfimunka maradt, olykor ebben is részt vettek a nők, például a fiasbirka (frissen ellett, bárányt szoptató anyajuh), a toklyófalka (egyévesnél idősebb, még nem ellett juh) és a hódály körül maradt gyenge egyedek legeltetésében (a fejősbirkát viszont mindig férfi legeltette). Előfordult az is, hogy a gulya előtt a nő ment, a férfi hátulról irányította a jószágot. A Bakonyban a kondás felesége, illetve a sertéstartó családok nőtagjának feladata volt a faluból kikísérni, illetve az érkezésnél fogadni a tavasszal legelőre hajtott süldőket, hogy este hazataláljanak. A bakonyi kondásné eleinte el is ment a férjével, hogy segítsen neki az őrzésben, amíg bele nem szoktak a jószágok a napi legelésbe.

A pásztorcsaládok lányai is megtanulták, belenevelődtek a legeltetés fortélyaiba. A legeltető asszonyoknak, lányoknak saját vagy közös kutyájuk volt. Gémeskútból való itatáskor a lányok a gém túlsó végére kötött kötélbe kapaszkodva segítették a vödör felhúzását. A nyírás ugyan bizonyos régiókban jellemzően férfimunka, de ekkor is voltak női nyírók, sőt női nyíróbrigádok. Akár 30-45 juhot is megnyírtak egy nap, kézi nyíróollóval. A gyapjúszedésben is sokszor vettek részt a nők, sőt sokszor kifejezetten a nők feladata volt.

A bárányokkal való foglalkozás, abrakolásuk is nem ritkán női feladat volt, különösen a kevés megmaradt magatarti (saját állományát legeltető) pásztornál, ahol az elletésbe is besegítettek. A gyerekek sokszor kaptak kisbárányt, felnevelésük az ő feladatuk volt. A baromfi és a sertések gondozása is a női feladatkör részét képezte. A tyúk-féléken kívül kacsát, libát, galambot is tartottak. Amennyiben volt veteményes- és virágoskert (ami a pásztoroknál ekkor sem volt általános), ezek gondozása is a nőkre hárult. A Dunántúlon, a bivalyoknál már korábban meghatározó lett a női szerepkör, mint a többi jószágnál, részben talán a bivalyok makacssága miatt. Sokszor csak nőknek hagyták magukat fejni. Ahol ez nem volt elfogadható, ott a férfi szoknyát húzott, meg fejkötőt, hogy ezzel becsapják az állatot. Zalában ennek nyomán a kisebb jószágok fejése is hamarabb került női kézbe. Az 1950–70-es évek körül már a nők is sok munkát végeztek az állatok mellett. A bivalyok jelleme (makacsságuk ellenére, helyes bánásmód mellett, illetve ha egyszer megszeliődtek, ragaszkodóak, húségesek lesznek gazdájukhoz, és kifejezetten gyengéden bánhatnak a gyerekekkel) miatt a gyerekek is rendszeresen köztük játszottak. Így mivel a nők ott vigyáztak gyerekeikre, egyrészt ellesték a praktikákat, másrészt besegítettek, hiszen „kéznél voltak”.

A pásztortudás, pásztorhagyományok továbbadása a törzsökös pásztorcsaládokban maradt meg leginkább. *„A mi gyerekeink már a babakocsiban is érzelmi szinten a jószágok között voltak, már tanultak. Négy-öt évesen kaptak egy bárányt, ami rájuk volt bízva, szeressek meg a gondozását. Megtanultak úgy járni a juh közt, hogy ne zavarják őket, hat-nyolc évesen már ráéreztek a legeltetés lényegére, szépségére, fortélyaira. Nyolc-kilenc évesen már tudtak sajtot készíteni. A szülők megmutatták nekik e munka szépségét, e lányok jobban túrték később a kihívásokat is. Még hasznodra válhat, ha nem is leszél pásztor!”* – mondták a szülők.

A pásztorokra általában is igaz, hogy hagyományőrzőbbek a parasztságnál, így sokszor a paraszti hagyományok is náluk maradtak fenn (például kalapviselet, zsebóra- és tarisznyahasználat, az ünnepek nem vasárnaposodtak). Az iskola azonban egyre inkább kiszakította a gyerekeket a pásztorcsaládokból, különösen a tanyán élők gyerekeit. Volt olyan, hogy a gyerekek a család városi házában éltek, akár felnőtt felügyelete nélkül, onnan jártak iskolába, és az anya csak a piacozási napokon tudta meglátogatni őket.

A hagyományos pásztorviselet a kommunizmus évtizedeiben a nők esetében jobban visszaszorult mint a férfiaknál, akik továbbra is gyakran hordtak pásztorkalapot, gombos mellényt, pásztorövet, bicskatartót. A férfiak a nőktől jobban elvárták, hogy a faluban, az utcán a kor divatját kövessék. A pásztorférjekre jellemző, hogy nem bolti ajándékkal kedveskedtek feleségüknek, lányaiknak, hanem maguk készítette vagy pásztorkomáik által készített szaru- vagy bőrtárgyakkal. Ugyanakkor a pásztorünnepekre, pásztoralálkozókra a pásztorok ekkor még nem vitték magukkal feleségeiket.

*Az 1990-es évektől napjainkig:  
alkalmazkodás a világ gyorsuló változásához*

Az interjúk alapján az 1989-es rendszerváltozás ismét nagy változásokat indított el a pásztorságban. A megszűnő téeszek jószágállománya közép- és nagygazdákhoz, mezőgazdasági vállalkozásokhoz került, akik fogadott pásztorokkal dolgoztak. Emellett mind a Kiskunságban, mind a Bakonyban előfordult olyan téeszjuhász is, akinek alkalma nyílt megvásárolni a szövetkezettől azt a falkát (hodállal és legelőterülettel együtt), ahol addig alkalmazottként dolgozott, és így vált a maga urává. A nagygazdák által megfogadott pásztorok megbecsültsége általában alacsony volt, ráadásul sokszor nem is pásztorokat, hanem csak „literboros”, „nájlonzacskós”, képzetlen embereket vettek fel a jószághoz. A pásztorok tisztelete, elismertsége, a legeltetés kultúrája sokat romlott még a kommunizmus évtizedeihez képest is. A pásztorságban résztvevő nők, pásztorfeleségek megbecsültsége

szintén tovább csökkent. Ugyanakkor a részben megmaradt, részben mesterségüket újrakezdő magatartási pásztorok, családi gazdaságként, östermelőként a saját jószágukat legeltették. Ezek a családi vállalkozások nagyban támaszkodtak a feleség vagy egyéb nőrokon otthonteremtő segítségére, de akár a pásztormunkákban való részvételére is.

A pásztorságban dolgozó nők, pásztorfeleségek egyik fő feladata továbbra is a család működtetése, a gyerekek nevelése, a főzés, az otthon rendben tartása maradt. A társadalmi változásokkal párhuzamosan a pásztorcsaládok is átalakultak, a gyerekek általában már kevesebbet segítenek be a jószág körüli munkába, bár vannak kivételek, sőt vannak olyan családok, ahol a fiatalok, a lányok rendszeresen legeltetnek, és az iskola előtt még akár a hodálybeli munkákba is besegítenek. Ők általában fontos küldetésüknek tartják, hogy népszerűsítsék ezt az életformát. *„Mi is bemutatjuk a közösségi médiában a tanyánk működését, hogy a fiataloknak jelezzük: van jövő a vidéki életben és a mezőgazdaságban. És hogy ebben a jövőben a nőknek is fontos szerep jut.”* A főzés továbbra is női feladat, napjainkban is minden nap friss főtt étel kerül a pásztorcsalád asztalára. A magatartási pásztorok feleségei olykor napjainkban is kiviszi az ebédet a legelőre férjeiknek vagy a bojtárnak, bár sok pásztor egy-két napos váltásban dolgozik cimborával, így maga viszi ki ezen időre az otthon elkészített főtt ételt. Habár mára a magyar falvakból szinte eltűnt a háztáji baromfi és sertés, a legtöbb pásztorcsalád még tart jószágot a ház vagy hodály körül is, ennek gondozása a mai napig főleg a nők feladata. A húsért nem mennek boltba, a tanyán nevelik a fazékba valót. *„Nincs annál nagyobb kincs, mint amikor az ember saját, egészséges élelmiszert tehet a családjá asztalára.”* Többen tartanak különleges állatokat, például pávát, díszgalambokat.

A hagyományos női feladatok mellé az elmúlt 30 évben új feladatok is felsorakoztak, mindenek felett az egyre összetettebb papírmunka, majd ennek rohamos digitalizációja miatt az elengedhetetlenül szükséges eszközök és szoftverek kezelése, a szabályozásoknak való megfelelés figyelése, a jelentések és kérvények elkészítése, levelezés a pásztorkodáshoz nem vagy alig értő hivatalnokokkal, döntéshozókkal. Úgyhogy napjainkban is gyakran elhangoznak olyan mondatok, minthogy *„asszony nélkül ez nem menne; egyedül nem lehet a szekeret húzni; a feleségem nélkül nem tudnám csinálni a papírmunka miatt”*. Megjegyezzük, hogy az ezt végző nőrokonoknak komoly türelemre van szüksége a gyakran életszerűtlen, kultúránkhöz nem illeszkedő szabályok és eljárásmodok megfelelő követéséhez. Ugyanakkor e figyelmes türelem hiányában a pásztorcsalád elesne attól a bevételtől, ami nélkül anyagilag ellehetetlenülnének.

A legtöbb női családtag legeltet is, amikor szükség van rá. A tejfeldolgozás mint jellegzetes női munka napjainkra alig néhány pásztorcsaládban maradt fenn. Ahol még készítenek sajtot, már ott is többségében istállózó technológiában tartják a jószágot, és géppel fejnek. A nők feladatai lényegesen nem változtak, bár a sajt készítés módszere modernizálódott. Egyes pásztorcsaládok a jószág húsát közvetlenül is értékesítik éttermeknek és más fogyasztóknak, bár ez a jelenlegi szabályozási környezet életszerűtlensége miatt nehezen megoldható a kisléptékben gazdálkodó családok számára, noha értékes bevételi forrást jelentene. A nők nyírásakor ma is besegítenek, elsősorban a gyapjúszedésben és a munkások vendégül látásában. Többen készítenek míves szappanokat is kecsketejből.

Sok pásztor nő mára már nyugdíjas, sokszor már jószágot sem tud tartani. Sokan emlegetik, hogy ha nem vigyázunk, eltűnik az az életforma, tudás és tapasztalat, amibe ők még beleszülettek, de életük során egyre kevesebb figyelmet kapott a társadalomtól. A mai pásztor nőknek, illetve aktív éveik során pásztorságban tevékenykedő nőnek legtöbbször mesterségüket igazoló papírja sincs, hiszen minden tudásukat felmenőiktől, a helyi pásztor közösségtől és legfőképp a jószág mellett töltött évek tapasztalataiból gyűjtötték össze. Hazánkban nincs is olyan iskola vagy képzés, ami speciálisan külterjes pásztor végzettséget adna (Spanyolországban, Franciaországban van, ott sok nő is végez ilyen iskolát).

A pásztorságban résztvevő nőket ma is büszkeséggel tölti el az örökség, amit szerettek, illetve maguk is tovább élnek, a többgenerációs pásztorcsaládok nőtagjai büszkén beszélnek pásztor szüleikről, nagyszüleikről, azok jószágáról, legelőiről. Ugyanakkor napjainkban még a pásztorcsaládokban született gyerekek sem lesznek feltétlenül pásztorok, aminek a fő oka nem a jószág szeretetének hiánya, hanem az ágazat alacsony megbecsültsége és jövedelmezősége. Ezzel megszakad a tudásátadás sokgenerációs folyamata. Szerencsére a mai napig vannak olyan 8-12 éves és idősebb, gimnazista, egyetemista, húsas, harmincas éveikben lévő lányok is, akik jószág tartók szeretnének lenni. *„Agrárszakon végeztem az egyetemen, de ehhez a hivatáshoz kevés az elmélet, ezt a gyakorlatban kell látni, fogni, megélni.”*

A nyugat-európai társadalmi változásokat néhány évtizedes késéssel hazánk is követi, ami a pásztorságban dolgozó női társadalom átalakulásához vezet. Ahogy Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban, úgy nálunk is egyre inkább megjelennek azok a nők, asszonyok, akik nem pásztorcsaládba születtek, de később az állattartást választották hivatásuknak, sőt a legeltető állattartást. Ők részben követik a magyar pásztorok gyakorlatait, részben modern ökológazdálkodást folytatnak hazai vagy külföldi tapasztalatok alapján

(vö. regeneratív mezőgazdaság; community supported agriculture, CSA). Vannak köztük magatartiak és alkalmazottak egyaránt. Sok gazdaságra jellemző, hogy ha kis létszámú a jószág, akkor azokat zömmel a nők gondozzák, a férfiak a növénytermesztést viszik. Mint a hagyományos pásztorcsaládokban, ezekben a családokban is jellemző a tudatos belenevelés, ami abban nyilvánul meg, hogy már az egészen kicsi gyerekek is ott vannak a jószág között, akár kendőben vagy strapabíró babakocsiban hordja őket legeltetést végző édesanyjuk. *„A gazdálkodó gyerekek szerintem minden értelemben a földön járnak, kint a tanyán találják meg a boldogságot, nem az éjszakában, rossz környezetben.”* A fizikai munkákat könnyítő modern gépek is segítik az állattartásban tevékenykedő nők munkáját.

Miközben a pásztorok munkájának általános ismertsége és elismertsége sokat romlott, a pásztorhagyományok ápolása egyre elterjedtebb, sőt már-már divatos lett hazánkban. Lassan több a pásztorfesztivál mint a pásztor, bár a pásztorok gyakran csak díszvendégek, a színpad kellékei. Kevés az olyan fesztivál, ahol munkájuk, tudásuk elismerésre és bemutatásra kerül, vagy ahol a női pásztorok is szerepet kapnak. Ilyen viszont Rózsa Péter Országos Bio Főzőversenye és Pásztoralálkozója, ahol a Hortobágy élő és elhunyt ún. Örökös Pásztorait minden évben egyesével bemutatják, megtisztelik, ünneplik, köztük két pásztornőt, Szopkóné Márki Máriát és Béresné Márki Piroskát, mint örökös pásztorokat. A fesztiválok egyik hozadéka, hogy a pásztor nők között is megindult a visszaöltözés. Ők is egyre gyakrabban hagyományos vagy népi motívumokat ötvöző viseletben jelennek meg.

### **A Nők a Pásztorságban Csoport megalakulása**

Az utóbbi évek fejleménye, hogy spanyol mintára hazánkban is megalakult egy pásztorságban dolgozó nőket összegyűjtő közösség, Nők a Pásztorságban Csoport néven. Kezdetben a Hortobágy és környékének pásztornői alapító tagságával jött létre 2021 októberében. A csoport Molnár Zsolt, a HUN-REN Ökológiai Kutatóközpontban működő Hagyományos Ökológiai Tudás Kutatócsoport vezetője kezdeményezésére, a spanyol Ganaderas en Red pásztor nő-csoport példája mentén, ám magyar társadalmi- és kulturális körülmények közé beültetve és pásztorhagyományainkhoz illeszkedő formában működik. 2023 óta nemcsak az Alföldről, hanem szerte az ország minden régiójából csatlakoznak pásztorságban érintett nők, a közösség immár 80 tagot számlál. Az egymástól való távolság és a jószág tartással járó helyhez kötött életforma megnehezíti a személyes találkozásokat, ezért a két évente megszervezett országos találkozókön és néhány kisebb személyes összejövetelen kívül privát Facebook és

Messenger csoporton keresztül tartják és építik egymással a kapcsolatot. A csoport önszerveződő és zárt közösség, abban az értelemben, hogy tagjai csak olyan nők lehetnek, akik a pásztorkodás és állattenyésztés területén tevékenykednek vagy tevékenykedtek. Fő céljuk, hogy felhívják a figyelmet a pásztorság munkáiban résztvevő nőtársaikra, megerősítsék egymást, és elismerést, megbecsülést kívánjanak ki azoknak, akik nőként állnak helyt a jószág mellett.

Fontosnak tartják, hogy jobban megismerjék egymást, információ- és tudáscserével támogassák egymást, új kapcsolatokat és barátságokat kössenek, megbeszéljék sikereiket és problémáikat, tehát szakmai, gyakorlati és mentális-lelki értelemben is segítsék egymást. Céljuk továbbá, hogy különféle bemutatókon és médiamegjelenéseken keresztül széles körben megismertessék a pásztorvilág női oldalának szépségét. Büszkén tanúsítják az általuk választott életforma szeretetét, és továbbra is ebben a világban szeretnének élni. Egyáltalán nem érzik elavultnak a tevékenységüket: *„Bármilyen történjék a világban, a mi szakmánkra mindig szükség lesz.”* Küldetésüknek tekintik azért küzdeni, hogy a jövőben is megélhessék, megtarthassák hivatásukat ők és az utánuk jövő generációk egyaránt. Ennek első lépéseként a pásztorok és kutatók nemzetközi találkozóján a bakonyi Olaszfalun (2023. május) élőben találkoztak és beszélgettek a spanyol női csoportot támogató külföldi kutatónőkkel, valamint ezen az eseményen pásztorférjeik is kifejezték elismerésüket és megbecsülésüket a pásztorságban dolgozó nők munkája iránt, és támogatásukról biztosították a csoport tevékenységét: *„Csináljátok, mi segítünk!”* – mondták (lásd Csányi Nikolett filmjét, 2023). 2024-ben megtartották első országos találkozójukat Hajdúsámsonban, ahova már Zala- és Veszprém vármegyéből, a dél-alföldi régiókból, valamint a Hortobágy környékéről is érkeztek tagok. A társadalom és a laikus érdeklődők felé is nyitottak, 2025 februárjában a Debrecen környéki tagok a MODEM Múzeumban megrendezett, kortárs művészek *„Tanulni a természettől”* című kiállításán képviselték a csoportot egy nyílt pódiumbeszélgetés keretében. Kisebbségi létszámú, főleg régiós vonzáskörzetű találkozóiknak az éves szinten megrendezett hortobágyi vagy bakony-balatonfelvidéki ki- és behajtási ünnepek, pásztortalálkozók és egyéb események adnak lehetőséget, ahova sokszor családjuk, férjeik társaságában érkeznek. A korábban már említett Rózsa Péter által minden év augusztusában megszervezett Országos Bio Főzőverseny és Pászortalálkozó 2024-es eseményén szót kapott a csoport képviselője, és bemutatkozásképpen felolvashatták hitvallásukat, mely a magyar pásztorkultúra hagyományos gyökereiből táplálkozik. *„Célunk, hogy a múlt értékeit és szépségét megmutassuk a jelenben. Valljuk, hogy nők és férfiak együtt dolgoznak, kiegészítve egymást közösen mun-*

*kálkodnak, megerősítve minden pásztorságban tevékenykedő tár-sukat. Szeretnénk megélni és megmutatni a pásztorkultúra és élet-mód jelenét és jövőjét természetes legelőink megőrzésével, valamint egészséges, etikus és fenntartható hús előállításával.”*

A szakmaközi tudományos eseményeken való részvétel kulcsfontosságú lehet a döntéshozatali folyamatokra való ráhatás elérése érdekében, ennek megfelelően számos konferencián hallatta hangját a Nők a Pásztorságban Csoport képviselője: 2023-ban a Kárpát Egyezménynek a romániai Vatra Dorneiben tartott mezőgazdasági ülésén, majd az Európai Agroökológiai Konferencián plenáris előadóként Gyöngyösön. Ezek után 2024 májusában már a tengerentúli Marrakesben vett részt magyar pásztor delegáció egy Atlasz hegységben pásztorkodó juhással közös pódiumbeszélgetés keretében a Nemzetközi Etnobiológiai Társaság Kongresszusán (ISE Congress 2024), valamint az ideji év májusában megrendezett Nemzetközi Legelő Kongresszuson tartott előadással Ausztráliában is jártak (IRC 2025). Az ENSZ 2026-ra meghirdetett Nemzetközi Legelők és Pásztorok Éve alkalmából világszerte szerveződő programsorozatokba és a globális vérkeringésbe való bekapcsolódás céljával 2025 januárja óta csatlakoztak egy külföldi kutatókból és pásztornőkből álló munkacsoporthoz, melynek célja a világ pásztorkultúráiban betöltött női szerepek bemutatása és a pásztornők, valamint a pásztorságban résztvevő nők megerősítése, támogatása.

2025 októberében Fülöpházán rendezték meg a második országos találkozót, illetve egy kisebb delegáció készül Nepálba, a 2026-os Pásztornők Világtalálkozójára, továbbá Mongóliába, a nemzetközi év csúcskonferenciájára.

Az alábbi idézetek olyan folyóiratcikkekből származnak, amelyek a pásztorságban dolgozó nők 2024-es országos találkozójáról számoltak be a Magyar Állattenyésztők Lapjában (Fodor, 2024), illetve a Képmás Magazinban (Szász, 2024), és szemléletesen írják le többek között azt, hogy a pásztorságban dolgozó nők életében a hasonló közösséghez való tartozás élménye milyen fontos szerepet tölt be. *„Ritkán van alkalmunk olyanokkal beszélgetni, akik ennyire megértik, amit mesélünk. Jó olyanokkal megosztani az embernek örömét, bánatát, nehézségeit, akiről tudja, hogy átérzik, amiről beszél.”* Ezek a nők könnyen kapcsolódnak egymáshoz, ezért természetes az összefogás és segítségnyújtás: *„Más gazdáknak is igyekszünk segíteni az interneten, apró trükköket, praktikákat osztunk meg velük. Nem könnyű manapság gazdálkodni, a hagyomány és a modern világ vívmányait ötvözni, de mi arra tettük fel az életünket, hogy helytálljunk benne, s mindezt másoknak is átadjuk.”* Az, hogy a nehézségek és

kihívások megosztására is lehetőségük adódik egy megértő közegben, segít abban, hogy a mindennapi teendők öröme felértékelődjön. *„Sokszor mi magunk rontjuk a gazdálkodásról alkotott képet azzal, hogy panaszkodunk: aszály van, sokat kell dolgozni, nem jók a felvásárlási árak. Pedig korántsem csak küzdelem, ahogy élünk, hanem csodálatos is!”* Abban pedig mind egyetértenek, hogy a küzdelmes munkában való kitartásnak a jószág szeretete ad értelmet, ezen a kötődésen keresztül fedezik fel az erőt adó szép pillanatokat. *„Ugyanaz a szépsége, ami a nehézsége.”* *„Minden pillanatnál ott vagy: a születésnél és a halálnál is.”*



1. ábra: Csoportkép a Nők a pásztországban csoport találkozójáról (2024. március 2., Hajdúsámson, kép: Katona László / Képmás)

### **Megvitatás: az eredmények összevetése a nemzetközi irodalommal**

Egyelőre nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre a 18–19. században vagy azt megelőzően élt magyar pásztornőről. A 20. század első felére vonatkozóan több, de még mindig kevés adatunk van. A legteljesebb áttekintést Gunda Béla tanulmánya nyújtja a pásztornők szerepéről, de cikkén egyértelműen látszik, hogy férfi kutató írta (például az eredeti női gondolatok feltűnően hiányoznak), ráadásul lehet, hogy csak férfiakkal készített interjút. Feltűnő az is, hogy a pásztornőket a parasztasszonyokhoz viszonyítva mutatja be. Luby Margit munkája kiegyensúlyozottabb, bár valószínűleg ő is többnyire férfi pásztorokat kérdezett meg. Mindkét szerző az ország keleti részén, a Hortobágyon és Szatmár-Beregben dolgozott, így a többi régió asszonyairól keveset tudunk.

A jelen dolgozat szerzői, azok, akik maguk is pásztorságban dolgoznak és a megkérdezett nők is jól emlékeztek az 1950-es és 1960-as évekre és részletes adatokkal szolgáltak, de természetesen az elmúlt 30 év a legjobban dokumentált időszak. Ugyanakkor földrajzi szempontból cikkünk gyűjtései is hiányosak, a Dunántúlról (a Bakony és Zala vidékét kivéve) és az Északi-középhegységből alig vannak adataink. A közép-európai pásztornőkről szóló angol nyelvű szakirodalom szintén sovány, bár a nemzeti nyelvű szakirodalom megérdemelne egy alapos áttekintést, hogy regionális szinten is legyen összehasonlító anyag (lásd például Vuia, 1980; Kelly, 2000; Baci și Băcițe, 2020; valamint az irodalomlistában idézett magyar publikációk). A fenti korlátok miatt eredményeinket globális kitekintésben tárgyaljuk.

A magyarországi pásztorságban dolgozó nők, mint minden pásztornő a világon, többféle felelősséggel, változatos feladatokkal és szerepekkel rendelkezett és rendelkezik az állatállomány körüli mindennapi munkában és a családban, amit az állatállomány típusa és a családi hagyományok is befolyásolnak. A magyar pásztorférfiak gyakran hangsúlyozzák, hogy a nők támogatása nélkül nem tudnák fenntartani ezt a szakmát és életmódot (vö. Bharwad–Shroff, 2007). A magyarországiak munkájának egyes aspektusai alig változtak a 20. század eleje óta, például a háztartási munkában való felelősség, a gyermeknevelés, a fiatal állatokkal való foglalkozás, míg mások, mint például a tejjel kapcsolatos munkák és a bürokratikus feladatok, alapvetően megváltoztak.

A pásztorságban dolgozó nők innovatívabbnak, újdonságok felé nyitottabbnak tűnnek, mint férfitársaik, de ettől még sok pásztornő óvatos a hagyományok megváltoztatásában, a még nem tesztelt modern megoldásokkal szemben. A nők tehát egyfelől hagyományőrzők, másrészt a változás és az innováció aktív előmozdítói is (vö. Fernández-Giménez et al., 2022).

Az állattartás körüli munka elnőiesedése Magyarországon is megfigyelhető, párhuzamosan a gépesítéssel, de a Romániában jellemző férjek külföldi munkavállalása által vezérelt elnőiesedés (Kelly, 2000) vagy a férfiak pásztorkodáson kívüli munkavállalása miatt a nők egyedül maradása a gazdaságban (mint például a maszájoknál: Poelking, 2017), Magyarországon nem jellemző.

Régebben a legtöbb pásztornő pásztorcsaládba született, vagy paraszti családból házasodott be egy pásztorcsaládba, de az utóbbi időben növekszik az ún. lett-parasztok, lett-pásztorok (angolul neorurals) száma és aránya, így a korábbi sztereotípiák nem tudják reprezentálni a pásztorságban dolgozó nők napjainkban tapasztalható sokszínűségét (vö. Fernández-Giménez et al., 2021). Szemben a fejlődő országok sok pásztornőjével (MERA-nyilatkozat, 2010; de Jones–

Flintan, 2020), a magyarok letelepedett életmódjuknak köszönhetően általában nem kerülnek hátrányba az oktatás és az egészségügy terén.

Hazánkban nem jellemző, hogy a nők rendszeresen legeltetnek (vö. Bharwad–Shroff, 2007), bár a legtöbben megtették, és mai napig megteszik ezt, ha szükséges, például amikor a férfiak távol vannak, vagy amikor az anyajuhokat és a meddőket külön legeltetik. Az állatállomány mobilitása évszázadok óta csökken Magyarországon, a rendszerváltozás óta pedig még tovább csökkent, ami a legelőkeres rendszerek (villanykarámok) elterjedéséhez vezetett. Ez kevesebb személyes figyelmet igényel, és így hozzájárul a pásztortudás és az ökológiai ismeretek eróziójához. Ritkán vesznek részt a természetvédelmi területek kezelésében, mivel a nemzeti parkok döntéshozó testületeibe (még) nem hívják meg a pásztorokat, sem a nőket, sem a pásztorférfiakat. Így Bharwad és Shroff (2007) érvelése, miszerint Európában a hagyományos pásztorokat tisztelik a tájak gondozása, a biodiverzitás fenntartó hasznosítása miatt, Magyarországon kevésbé jellemző. A helyzet azonban javulóban van (lásd Sáfaiánné et al., 2022).

A kirekesztés és megkülönböztetés elkerülése és ellensúlyozása érdekében a pásztornők szerte a világban, így Európában is elkezdtek létrehozni saját hálózataikat, egyesületeiket, hogy sajátos igényeikre nagyobb figyelem jusson (Fernández-Giménez et al., 2021). Magyarországon a pásztorságban dolgozó nők szerveződése nemrég indult (lásd Csányi Nikolett filmjét, 2022), tanulva a spanyol pásztornők tapasztalataiból (Ganaderas en Red). A spanyol és francia példákkal szemben Magyarországon azonban még nem alakultak ki női őstermelői hálózatok. Az innovatív kutatási módszerek, például a feminista megközelítések (Köhler-Rollefson, 2018; Fernández-Giménez et al., 2022; Ravera et al. 2022, 2023), a nemi szerepeket is figyelembe vevő projektek (de Jones–Flintan, 2020), illetve a női kutatók vagy akár pásztornők által vezetett kutatások még szintén nem jellemzőek, de a helyzet itt is javulóban van (lásd épp e cikket).

Jelen kutatásunknak számos korlátja van. Például a földtulajdonnal, jószágtulajdonlással kapcsolatos kérdések, a nők állatgyógyászati ismeretei és különösen a pásztorságban dolgozó nőknek a családi és közösségi szintű döntéshozatalban betöltött szerepe, valamint az, hogy mennyire elégedettek az újabban rájuk háruló felelősséggel, kevésbé álltak a korábbi néprajzi kutatások és önéletrajzi visszaemlékezések középpontjában, és az e tanulmányhoz készített interjúk során sem kérdeztük ezen témaköröket. Ezek pedig kulcsfontosságú kérdések, mivel közismert, hogy folyamatosan növekszik a nők felelőssége és autonómiája a háztartási és állattartási döntéshozatalban,

amely döntések jelentősen befolyásolják, hogy a családok hogyan és meddig maradnak meg a pásztorságban, az állattartásban (vö. Malhotra et al., 2022; Poelking, 2017). A vezetői képességekkel és lehetőségekkel rendelkező és innovatív, pásztorságban dolgozó nőkre óriási szükség van az érintett családok és közösségek jövője szempontjából (Castelló–Romano, 2023). A kulisszák mögött azonban mindig sok minden történik, így sohasem biztos, illetve egyértelmű, hogy valójában ki miért felelős egy közösségben, és hogyan születnek a döntések (vö. Bhasin, 2013; Köhler-Rollefson, 2018). Az innovatív kutatási módszerek ezért is kulcsfontosságúak ahhoz, hogy jobban megértsük a kevésbé nyilvánvaló változásokat és azok mozgatórugóit (Köhler-Rollefson, 2018; Fernández-Giménez et al., 2022).

Reméljük, hogy tanulmányunk hasonló kutatásokat indít majd el a pásztorságban dolgozó nők helyzetéről, szerepeiről, motivációjáról Közép- és Kelet-Európa más országaiban (és azokon túl is), és segíthet hallatni a nők hangját, valamint elősegítheti ennek az ősi, de még mindig rendkívül fontos megélhetési módnak a változásokhoz való alkalmazkodását. *„Nem akarunk kitörni, meg akarunk maradni ebben [az életformában], de szeretnénk, ha egy kicsit több tiszteletet kapnánk azért, amit a Földért és az emberekért teszünk”* – foglalta össze gondolatait egy pásztornő a 2023-as olaszfalui találkozón.

## HIVATKOZÁSOK

Baci și Băcițe (Pásztorok és pásztornők) (2020): Antologia de Folclor a Județului Alba: Aloman, Ioana. Bucuresti [LINK](#)

Béres Mihályné Márki Piroska–Cselényi Barnabásné (2006): *“Mintha pásztortűz ég...” Emlékek az 1950-es évek karcagi juhászatáról*; Karcag Város Önkormányzata, Karcag

Bharwad, D.–Shroff, B. (2007): *Understanding role of women in sustaining pastoralism: excerpts from pastoral societies across the globe*; Social Work Review 51, 310–323.

Bhasin, V. (2013): *Pastoral Women of Himalayas*; Journal of Biodiversity 4, 1–23.

Castelló, E.–Romano, M. J. (2023): *Shepherdesses: new representations of rural women in Spain*; Feminist Media Studies 23, 1659–1675.

Csányi Nikolett (2023): *„Nem volt női juhász, csak én” – videóriport egy egészen kivételes közösségről* [LINK](#)

de Jones, H.–Flintan, F. (2020): *How to do gender and pastoralism: Pastoral development*; A report prepared for the International Fund for Agricultural Development [LINK](#)

FAO (2021): *Pastoralism – Making Variability Work*; FAO Animal Production and Health, Rome. Paper No. 185.

Fernández-Giménez, M. E.–Oteros-Rozas, E.–Ravera, F. (2021): *Spanish women pastoralists' pathways into livestock management: Motivations, challenges and learning*; Journal of Rural Studies 87, 1–11.

Fernández-Giménez, M. E.–Ravera, F.–Oteros-Rozas, E. (2022): *The invisible thread: women as tradition keepers and change agents in Spanish pastoral social-ecological systems*; Ecology and Society 27 (2), 4

Flintan, F. (2008): *Women's empowerment in pastoral societies*; UNDP [LINK](#)

Fodor E.–Sáfiánné I. (2024): *Nők a pásztorságban csoport országos találkozója*; Magyar Állattenyésztők Lapja, áprilisi szám

Grassl, H. (1999): *Women in Ancient Pastoralism*; In: Bartosiewicz, L.–Greenfield, H. J. (szerk.): *Transhumant Pastoralism in Southern Europe Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology*; Archaeolingua Alapítvány, Budapest, 63–68.

Gunda B. (1972): *A nő helyzete a juhász közösségben*; Culture and Tradition 15/16, 225–244.

Kelly, M. (2000): *Femei vlahe: contribuitate culturală, schimburi culturale* [Vlach women: cultural contribution, cultural exchanges]; Anuarul Muzeului Etnografic al Bucovinei – Făt-Frumos [The Ethnographical Museum of Bucovina's Yearly Journal – Făt Frumos], 2, 69–80.

Köhler-Rollefson, I. (2018): *Purdah, purse and patriarchy: The position of women in the Raika shepherd community in Rajasthan (India)*; Journal of Arid Environments 149, 30–39.

Luby Margit (1943): *Fogyó legelőkön*; Athenaeum Press, Budapest

Malhotra, A.–Nandigama, S.–Bhattacharya, K. S. (2022): *Women's Agency and Pastoral Livelihoods in India: A Review*; Wagadu: A Journal of Transnational Women's & Gender Studies 24, 10.

Manzano, P.–Burgas, D.–Cadahía, L.–Eronen, J. T.–Fernández-Llamazares, Á.–Bencherif, S. ...Stenseth, N. C. (2021): *Toward a holistic understanding of pastoralism*; One Earth 4: 651–665.

MERA-nyilatkozat (2010): *Mera Declaration of the Global Gathering of Women Pastoralists*; India

Molnár Zs.–Kelemen A.–Kun R.–Máté J.–Sáfián L.–Biró M.–Máté A.–Vadász Cs. (2020): *Knowledge co-production with traditional herders*

*on cattle grazing behaviour for better management of species-rich grassland*; *Journal of Applied Ecology* 57, 1677–1687.

Oteros-Rozas, E.–Quintero-Morón, V.–Ravera, F.–García-Pereda, I.–Fernández-Giménez, M. E. (2021): *Gender and women in the governance of silvopastoral systems*; In: *Governance for Mediterranean Silvopastoral Systems*; Routledge, 87–102.

Petényi K.–Kabay B. (2013): *A bakonyi juhászasszony (Tamás Károlyné Kiss-Tóth Vilma)*; MovieTrend Kft. film [LINK](#)

Poelking, C. (2017): *The New Shepherd: A Paradigm Shift in an Age-Old Tradition*; Doctoral dissertation [LINK](#)

Ravera, F.–Fernández-Giménez, M. E.–Oteros-Rozas, E. (2023): *Reflexivity, embodiment, and ethics of care in rangeland political ecology: reflections of three feminist researchers on the experience of transdisciplinary knowledge co-production*; *Frontiers in Human Dynamics* 5, 1144668

Ravera, F.–Oteros-Rozas, E.–Giménez, M. F. (2022): *Embodied Perceptions, Everydayness, and Simultaneity in Climate Governance by Spanish Women Pastoralists*; In: *Gender and the Social Dimensions of Climate Change*; Routledge, 119–144.

Sáfiánné Ibolya–Sáfián L.–Molnár Zs. (2022): *Hagyományos pásztorkra van szükség ahhoz, hogy Közép-Európa fajokban gazdag gyep-területeinek biodiverzitása megmaradjon* [LINK](#)

Sófalviné Tamás Márta (2012): *A szentgáli tanyavilág kialakulása és pusztulása*; Veszprém, Horváth Nyomda

Szász A. (2024): *Ennyi pásztornő Magyarországon még nem gyűlt össze! – „Korántsem csak küzdelem, ahogy élünk, hanem csodálatos is!”* Képmás Magazin, 2024. március 17.

Tamás Károlyné Kiss-Tóth Vilma (2009): *Juhászok a Bakonyban*; Szentgál

Valdivia, C.–Gilles, J. L.–Turin, C. (2013): *Andean pastoral women in a changing world: opportunities and challenges*; *Rangelands* 35, 75–81.

Vuia, R. (1980): *Participarea femeilor la viața de la stână* [The participation of women to the summer-farms' life]; *Studii de etnografie și folclor* 2, 342–343.

Yurco, K. (2024): *Rethinking spaces of gendered livestock ownership: Pastoralist women's knowledge, care, and labor*; *Social & Cultural Geography* 25, 441–459.